

Милосав Ж. Чаркић (Београд)

О неким особеностима анаграма у поезији српских модерниста

Кључне речи:

анаграм: њошћуни, делимични, њривидни, двоструки, њросћруки, вишеструки, конђакћни, дисћанћни, расејани, комђозициони, њоећски конђексћ, срћски модернисћи.

У овом раду аутор на материјалу поезије српских модерниста покушава да одреди формално-структурне, контекстуално-структурне, композиционе и семантичко-стилске особености анаграма. Многе термилошке одреднице и дефиниције које ће читалац срести резултат су ауторовог промишљања условљеног одабраним поетским контекстом и недовољном истраженошћу ове појаве.

Српски модернисти (Ј. Дучић, М. Ракић, В. Петковић Дис, С. Пандуровић, А. Шантић) стварали су у духу естетичких начела француских парнасоваца и симболиста¹⁾ и истицали у први план склад везане форме, миран и формално углађен начин изражавања, сликовну и музичку хармонију, те духовни аристократизам.

Отуда у њиховој поезији као један од орнаменталних елемената функционише и анаграм као врста *јласовне фићуре* у којој се поступком измене реда слова у некој речи²⁾ (веома ретко у реченици) добија нова реч (или реченица). Иако је поступак анаграмирања био веома омиљен и често коришћен у доба барока (Топоров

- 1) Симболизам је узео маха већ деведесетих година 19. века. *L'Avant-Dire* Стефана Малармеа и *Traite du Verbe* Рене Гила појавили су се исте године када и Мореасов *Манифесћ симболизма*, објављен на страницама *Фићароа* 18. септембра 1886. Стање европског духа (кризу и чамотињу) на прелому два века наговештавао је у Француској Верлен у својој поезији.
- 2) Анаграм – фигура, врста парехезе у којој се значење ријечи описује премјештеним словима; случај кад се двије или више ријечи састоје од истих слова али у

Српска 2004

1987: 195), српски модернисти су неретко посезали за оваквим начином гласовних структурирања у својим поетским остварењима. Пошто код нас анаграми нису били предмет систематичнијег проучавања³⁾, покушаћемо да у оквиру материјала поезије српских модерниста проучимо ову појаву и укажемо на њене основне формално-структурне⁴⁾, контек-

стуално-структурне, композиционе и семантичко-стилске особености.

После штампања записа Ф. де Сосира о анаграмима интересовање истраживача према овој појави је веома порасло, и није изгубило на свом интензитету све до данас. Међутим, тадашња истраживања су се обично бавила техником анаграмирања у конкретним поетским текстовима.

308

промијењеном реду; премјештање слова ... којим се од једне ријечи творе друге, нпр. од 1. лаудатор : адулатор; не мари *марва* за једнога *мрава*; анаграм – ријеч, назив или фраза настала транспозицијом слова које друге ријечи; обратно писање; *йремешаљка* (врст пјесничке загонетке); премјештање слова у ријечи (обично од почетка према крају) да тако постане друга ријеч, нпр. Рим – мир, соба – боса (Симеон 1969: 63).

Анаграм. Овамо рачунамо тај случај, кад се по две и више ријечи састоје из истих слова али у промијењеном реду... Код нас су ријетки примјери, који овамо иду:

Отвор' *врайша*, *вайра* ме сапали.

Не мари *марва* за једнога *мрава* (Зима 1988: 288–289).

Анаграмма – перестановка букв в слове, образующая новое слово («мука» – «кума») (Тимофеев, Тураев 1974: 14).

Анаграмма – перестановка в слове или группе слов букв, в результате чего образуется новое слово или ряд слов иного значения («схема – смеха») (Квятковский 1966: 28–29).

- 3) Треба рећи да се 2001. године појавила књига *Сйиховни анаграм и њејове варијације*. Приступ овој проблематици је умногоме другачији од нашег. Наиме, аутор Момир Пауновић прилази анаграму као врсти загонетке, преметаљке и посматра је изоловано као одређену врсту енигматских састава. Пауновић у првом делу своје књиге даје *ошйше найомене о анаграму (местйо анаграма у царсйву зајонейки, насйнанак и развој анаграма, йојам анаграма)* и указује на *врсите анаграма (анаграм йрема садржини, анаграм йо сйрукйури, анаграм йо дроју варијанйи, анаграм йрема односу йосйавке и решења, анаграм йо форми обраде)*, износећи веома интересантна запажања. Други део књиге је посвећен *йајнама и чарима анаграма*, где се износе *ошйше найомене и чиниоци који одређују квалийейи сйиховној анаграма (йосйавка сйиховној анаграма, акйуелностй решења, сйиховна обрада анаграма и друйих зајонейки, основни елементйи енимайских сйихова, модели сйиховне обраде)* и на крају дају *изабрани сйиховни анаграми и сродне сйиховне зајонейке*) (Исп. Шантек 1975). Међутим, ми анаграм посматрамо као нераздвојну структурну целину песничког дела (песме), где он не функционише као посебна стилска фигура.
- 4) Неки истраживачи проналазак анаграма везују за име Ликофрона из Халкидике, а други сматрају да он потиче од старојеврејских кабалиста. Анаграмима као посебној врсти игре речима у многим раздобљима приписиван је религиозни и мистични карактер. Многи значајни књижевници користили су анаграме својих имена као *йсеудониме*: као нпр.: Калвино, Волтер, Рабле. У анаграмима се често налазе и наслови појединих књижевних дела, као и имена појединих личности (на пример код Његоша у *Лучи микрокозма* Наполеон се назива *Ноелойан*, Цезар – *Разец*, а Александар Велики – *Аскела* према Алекса) (Живковић 1985: 20).

Пажња истраживача је, пре свега, усмеравана на *формалну* страну, односно на тумачење анаграма као елемената поетског формализма, док су питања њихове природе и функције остајала нетакнута. Како истиче Топоров, испуштало се из вида то да се анаграм испољава као средство провере везе између ознаке и означеног⁵⁾ (ако се говори о односима унутар текста) као и између текста и читаоца, и да има улогу дешифратора криптограматичког нивоа текста (ако се говори о прагматичком аспекту семиотичког испитивања текста) (Топоров 1987: 193).

1. *Формално-структурне особености анаграма.* На формално-структурном плану код српских симболиста функционишу три врсте анаграма: а) *йоййуни анаграм*⁶⁾, б) *делимични анаграм* и в) *йривидни анаграм*⁷⁾.

1.1. *Йоййуни анаграм.* Потпуни анаграм представља такву гласовну структуру у којој делују две и више речи састављене од истих слова у различитом поретку и у којој поступак анаграмирања обухвата речи у потпуности. Примери нису бројни, али су заступљени код свих песника.

Дана – нага (ДЈ П1, 91); *свеїї – весїї* (ДЈ П1, 121); *дана – нага – дана* (ПС П, 40); *маїїи – їаами* (ПС П, 134); *дане – наге* (ПС П, 144); *нас – сна* (ПС П, 164); *нага – дана* (ПС П, 195); *дробе – добре* (ША П, 164); *но – он* (РМ П, 37); *расїїе – сїїаре* (ПВ П, 110); *дане – наге* (ПВ П, 170).

Из наведених примера се види да већина анаграма, осим једног (*но – он*), нема палиндромску структуру, не могу се читати сдесна улево као што се читају слева удесно. Очигледно је да све речи које улазе у састав ових структура имају различита значења и да доминирају двоструки анаграми: *дана – нага*. Само у једном случају функционише троструки анаграм: *дана – нага – дана*, где је дошло до понављања једне лексеме.

1.2. *Делимични анаграм.* Делимични анаграм представља такву гласовну структуру у којој се једна реч (или више њих) у потпуности одсликава у другој речи која има вишак неподударних гласова и у којој је поступак анаграмирања захватио једну реч у целини, а другу само делимично.

- 5) Јакобсон истиче: „У свакој речи и, уопштено говорећи, у сваком вербалном знаку звук и смисао, или, друкчије речено, означитељ и означено представљају нераскидиву целину“ (Јакобсон 1986: 22).
- 6) М. Пауновић у својој књизи за ову врсту анаграма користи термин *йрави* или *чисїїи анаграм* (Пауновић 2001: 12).
- 7) За анаграме којима смо ми дали термине: *делимични* и *йривидни*, Пауновић употребљава збирни назив: *модификовани анаграми*, које дефинише на следећи начин: „Ови анаграми се такође заснивају на премећању слова, али (за разлику од правих анаграма) немају потпуно подударност слова из поставке са словима из решења. Напротив поставке и решења код ових анаграма међусобно се разликују по броју слова (слово више или мање) односно по врсти слова (једно слово замењено другим). Постоји пет врста модификованих анаграма: – крњи анаграм, – проширени анаграм, – логогрифни анаграм, – учаурени анаграм и – мрежена варијанта анаграма“ (Пауновић 2001: 14). Оваква подела „*нейравих*“ анаграма је детаљнија од наше, али је непрецизна и у њој се мешају различите структурне врсте анаграма.

Примери су многобројнији од претходних и налазе се код свих песника.

Над – *данак* (ДЈ П1, 75); *засија* – *сији* (ДЈ П1, 99); *зайад* – *јада* (ДЈ П1, 149); *дан* – *надживи* (ДЈ П1, 160); *бедна* – *дане* (ДЈ П1, 158), *свако* – *вас* (ДЈ П1, 173); *нада* и *ђердана* (ПС П, 34); *сијрави* – *вајри* (ПС П, 145); *нека* – *сенка* (ПС П, 148); *мене* – *занеме* (РМ П, 60); *намерене* – *мане* (РМ П, 113); *ми* – *име* (РМ П, 45); *дане* – *над* – *дане* (ПВ П, 46); *део* – *небо* (ПВ П, 57); *дане* – *знаде* (ПВ П, 80); *лаган* – *дана* (ПВ П, 108); *ми* – *ми* – *име* (ПВ П, 140); *рајџа* – *сијара* (ПВ П, 152); *неке* – *сенке* (ПВ П, 186).

Иако је *делимични анаграм* у приличној мери заступљен у поезији српских модерниста, он показује одређен степен унифицираности. Мада је прави анаграм бројчано заступљенији од истог у категорији потпуног анаграма, он је сведен само на два облика: двоструки (*над* – *дан*, *ми* – *им*) и троструки анаграми (*дане* – *над* – *дане*; *ми* – *ми* – *има*). У појединачним случајевима налази се и вишеструки анаграм (*јадне* – *дан* – *дадне* – *надживи*), који, као што се види, не би то био, као ни троструки, да није дошло до понављања једног анаграмског елемената, односно једне речи.

1.3. *Привидни анаграм*⁸⁾. Привидни анаграм представља такву гласовну структуру у којој се ни једна ни друга реч у потпуности не одсликава у оној другој и у којој је поступак анаграмирања захватио само делимично анаграмиране елементе. Овакви примери се налазе код свих песника и чине најбројнију категорију.

Сијара – *сијрашној* (ДЈ П1, 75); *нема* – *мене* (ДЈ П1, 92); *одмор* – *широм* –

мора (ДЈ П1, 139); *црна* – *рана* (ДЈ П1, 166); *некад* – *сенка* (ПС П, 149); *сијари* – *храси* (ПС П, 170); *башије* – *осијаше* (ША П, 107); *сијрани* – *ијрсната* (ША П, 114); *тојле* – *леје* (ША П, 142); *кад* – *дан* (РМ П, 51); *жена* – *занеме* – *пена* (РМ П, 60); *мене* – *нема* – *мене* (РМ П, 105); *ијраве* – *сијари* – *сијраве* (РМ П, 107); *онда* – *онда* – *дани* (ПВ П, 34); *ми* – *белим* – *црним* – *очима* – *ми* – *мирис* – *ми* – *очима* (ПВ П, 56); *таласа* – *славе* (ПВ П, 136).

Заступљеност правих анаграма, који немају облике речи потврђених у српском језику, у оквиру делимичних анаграма је веома приметна. Међутим, они се свODE на деветнаест различитих случајева, где су неки облици фреквентнији (*нем* : *мен*-, осам пута; *ена* : *ане*-, 5 пута), а неки се јављају једанпут или двапут (*рај* : *ијар*-, једанпут).

2. *Контекстуално-структурне особености анаграма*. На контекстуално-структурном плану код српских симболиста функционишу четири врсте анаграма: а) *контактни*, б) *дисјантни*, в) *контактно-дисјантни* и г) *расејани анаграм*.

2.1. *Контактни анаграм*. Контактни анаграм представља такву гласовну структуру у којој се два или више чланова налазе у непосредном контакту: а) у *једном стиху*, б) у *два* и *више суседних стихова*.

а) Примери контактних анаграма у једном стиху нису бројни, али се налазе код свих песника.

Падне једна (ДЈ П1, 159); *црна рана* (ДЈ П1, 166); *свако од вас* (ДЈ П1, 173); *нас сна* (ПС П, 164); *нада* и *ђердана* (ПС П, 34); *ријам смрџи* (ПС П, 67); *певају славуји* (ПС П, 72); *некад је сенка* (ПС П, 149); *кости сијарог Досијеја* (ПС

8) За *привидни анаграм* можемо рећи и да је *квазианаграм*, да није прави анаграм, него производ поетског текста а не појава природног језика.

п, 191); *жедан, хладне* (ша п, 86); *неко* *викне* (ша п, 104); *башће остйаше* (ша п, 107); *но он* (рм п, 37); *намерне мане* (рм п, 113); *кад дан* (рм п, 51); *поїлед најло* (пв п, 44); *светлост на завесе* (пв п, 81); *мене нема* (пв п, 96).

Као што се из наведених примера види, синтаксички односи анаграмира-них речи су различити. Понекад се између њих налази копулативни везник (*нада* и *ђердан*; *веїрова* и *іовора*) или зарез (*жедан, хладне*; *ївоја, ївој живої*), некад

то може бити и једно и друго (*їреїїи, и сїреми*), некад је то падежна конструкција (*свако од вас*; *свейлостї на завесе*; *црна из народа*). Када је у питању најне-посреднија веза, онда се обично ради о синтагми (*црна рана*; *їосїодином оним*), а некад је то реченица (*мене нема*; *неко* *викне*; *їевају славуї*). Лако се да приме-тити да се контактни анаграми остварују у виду двоструких и троструких веза, при чему доминирају оне прве. Погледајмо како су двоструке структуре анаграма адаптиране у окружавајући контекст.

(1) Ти си као звезда једног јутра славе,
А у мени оста као *црна рана*;
Ти си триста врела што брује и плаве –
Да сва буду једна суза отрована
(ДЈ П, 66).

(2) Ти си ми дошла са тих страна,
На престо моје маште села
У помпи *нада* и *ђердана*
И плавог цвећа с бледа чела
(ПС П, 34).

(3) Поноћ је. Лежим, а све мислим на те –
У твојој башти ја те видјех јуче,
Гдје береш *круїне расїукле їранаше*
(ША П, 106).

У примеру (1) двојном анаграмском структуром *црна рана* посебно се истиче необични спој речи у постизању експресивног значења остварене синтагме у којој *рана* добија квалификацију *црної*. У примеру (2), који представља двојну структуру, релација међу деловима је друкчија. Наиме, овде је у питању напоредни однос двају елемената, који на семантичком плану остварују антонимијски однос: апстрактно – конкретно (*нада* – *ђердана*). У примеру (3), у тројној структури, нала-

зимо скоро истоветну појаву као у прва два примера, с том разликом што је овде квалификатив који се приписује одређеном појму удвостручен: *круїне расїукле їранаше*. Оваквим поступком се донекле извршила детаљизација особине појма, чиме је он постао истакнутији него да је именована само једна његова особеност.

б) Примери контактних анаграма у два и више суседних стихова представљају веома бројну категорију у поезији српских модерниста.

Дана – нада (ДЈ П1, 91); *свей – весї* (ДЈ П1, 121); *сїара – сїрашној* (ДЈ П1, 75); *падне – дан – дадне – надживи* (ДЈ П1, 160); *опијени – плине – мине* (ДЈ П1, 171); *дана – нада – дана* (ПС П, 40); *мрїиваци – вайїре* (ПС П, 136); *сїраха – прсїа* (ПС П, 177); *сїража – сїреми*. *Сїаро – крсїови* (ША П, 161); *сїрасти – сїарост* (РМ П, 83); *мене нема – мене* (РМ П, 105); *ми – ми*

– име (ПВ П, 140); *нема – мене* (ПВ П, 52); *миром – море – лиром* (ПВ П, 65); *сїара – сїраст* (ПВ П, 207); *млада їела – їела млада* (ПВ П, 216).

Контактни анаграм се може остваривати по хоризонтали, у непосредном контакту у две и више речи, и по вертикали, где су могуће различите комбинације. Најбројнији је двоструки по вертикали у два суседна стиха.

- (1) Угашеног *дана* задњи бледи пламен
Нема је *нада* мног ширина небеска,
(ДЈ П1, 91).
- (2) Али не подло, али не из *сїраха*,
Он ме је, знак мога *прсїа*, пушт'о
(ПС П, 177).
- (3) Живим сарањен као у *ноћи*,
Ах, ти *моћни* људи из овога века
(ПВ П, 234).

Нешто више су заступљене тројне структуре остварене по вертикали у три суседна стиха. Навешћемо два примера.

- (1) Тако *опијени* већ од прве чаше,
У екстази звука и сјаја што *плине* –
Пружићете бразду да свирепо *мине*
Њивом, где још чами зимско зрно наше
(ДЈ П1, 171).
- (2) О, ових *дана*, кад нас слабо слуша
И Бог, и *нада*, и разум очајан;
О, ових *дана*, кад се запенуша
Дубином душе гнев скривен и трајан;
(ПВ П, 40).

Када су у питању четворне структуре, оне су ретко где разастрге на четири узастопна стиха. Овакав анаграм обично на-

стаје комбинацијом хоризонтално-вертикалних поступака, а протеже се на три узастопна стиха.

Мали дрвен торањ, као *сѝража* нека,
Уврх села *сѝреми*. *Сѝаро* гробље ћути,
А *крсѝови*, маховином огрнути,
Своје руке шире, к'о да сваки чека
(ША П, 161).

2.2. *Дистѝанѝни анаѝрам*. Дистантни анаграм представља двојну структуру која се остварује на растојању од једног и више стихова. Овакви случајеви спадају у запажену категорију анаграма у поезији српских модерниста.

Над – *данак* (ДЈ П1, 75); *море* – *умро* (ДЈ П1, 111); *самотне* – *песма* (ДЈ П1, 153); *вера* – *вреди* (ДЈ П1, 159); *прам* – *смарагдове* (ДЈ П1, 195); *гробе* – *добре* (ША П, 164); *огромни* – *клоним* (РМ

П, 117); *сѝрашна* – *сѝари* (РМ П, 119); *изнад* – *дан* (РМ П, 129); *дроји* – *гробу* (ПВ П, 78); *расѝе* – *сѝаре* (ПВ П, 110); *дани* – *наде* (ПВ П, 34); *раѝа* – *сѝрах* (ПВ П, 143); *Београда* – *ведра* (ПВ П, 143); *сѝрадања* – *сѝарих* (ПВ П, 216).

На основу анализираних материјала може се устврдити да се овакав анаграм остварује на растојању једног, два, три и више стихова.

(1) Племићи и себри. Лежи *сѝрашна* смеша.
Ноћ се хвата. Само муња каткад блисне.
Док последње жртве *сѝари* крвник веша,
(РМ П, 119).

(2) И бесвјесног бола *над* тим пустим гробом,
Садећ плачну врбу у јесени дуге,
Гр'јех, кајање сања, и младост за собом?
И у мутни *данак*, и у вече тавно,
(ДЈ П1, 75).

У једном примеру, и то код А. Шан-тића, дистантни анаграм је остварен у две

суседне строфе, али на растојању од два стиха.

Моји су очеви из онијех страна
Гдје мотика звони и гдје красна бије;
Гдје зној чела капље и гдје рало рије,
И тврде се груде *гробе* испод брана...

Моји су очеви из колиба груби,
Гдје се гусле чују, приповјести, бајке,
Гдјено дјецу уче просте, *добре* мајке
Кам рођени како брани се и љуби...
(ША П, 164).

2.3. *Контактано-дистантни анаграм*. Контактано-дистантни анаграм спада у ретку категорију анаграма у поезији српских модерниста. Ова анаграмска струк-

тура остварују се најчешће трочланим везама у којима контактни део функционише или по хоризонтали (један стих) или по вертикали два узастопна стиха.

314

- (1) Напољу можда сунце греје,
А можда киша *сйа кайи*
На мирна поља и на стреје,
Ил' помрчина ко гроб *зјайи*
(РМ П, 110).

- (2) И та песма носи мени нове *дане*,
Мада су к'о јуче и сад стари зраци,
Док *над* мојом главом исти су облаци.
И та песма носи мени нове *дане*
(ПВ П, 46).

Када су у питању четворне везе, ту су најубичајенији случајеви комбиновања дистантних хоризонталних (у јед-

ном стиху) и контактних вертикалних (у два суседна стиха) на растојању од једног стиха.

Све што је у *мени* – самог *мене* гони...
Ах, радо бих плако – али нисам жена!
А и нашто сузе кад болова *нема*
За пропале часе – минула времена
(ПВ П, 188).

2.4. *Расејани анаграм*. Расејани анаграм представља једва присутну категорију у поезији српских модерниста. Нађе се тек

и понеки пример, обично смештен у контекст једне строфе.

- (1) Ти и *данас* волиш, као *некад* што си,
Носиш своју љубав – твоје место свето, –
К'о у *младе дане*, к'о у прво лето.
Ти и *данас* волиш као *некад* што си
(ПВ П, 47).

- (2) Прилази *ми* једна земља снова,
С *белим* небом и *црним* очима;
Прилази *ми* шум лепих ветрова:
Мирис туге видик *ми* отима
(ПВ П, 56).

У примеру (1) анаграмска структура *ga/ag* обухвата три од четири стиха у строфи. Само у другом стиху нема ниједног анаграмског елемента, што чини дистантно-контактни вид анаграма по вертикали. У примеру (2) анаграмска структура *ми/им* распростире се на све стихове у строфи, стварајући тако контактни вид анаграма по вертикали.

3. *Композициони анаграм.* Композициони анаграм представља веома бројну категорију у поезији српских модерниста. Јавља се на свим позицијама у стиху и у свим комбинацијама по хори-

зонтали (у једном стиху) и по вертикали (у два и више суседних стихова), као и на дистанци. Све категорије композиционог анаграма, поред осталих, имају посебно изражену ритмичку улогу у стиховним структурама, јер заузимају све ритмички активне позиције: почетак стиха, место цезуре, крај стиха.

3.1. *Композициони анаграм у једном стиху.* Ова категорија примера није посебно изражена у поезији српских модерниста. Остварује се у више варијаната.

а) Крајеви двају полустихова; врста *леонинској анаграма*⁹⁾:

Корачаше <i>нема</i> , // хладна, поред <i>мене</i> ,	(ДЈ П; 92).
У помпи <i>нада</i> // и <i>ђердана</i>	(ПС П; 34);
Гдје је <i>кô поџок</i> // текла срећа <i>кроџка</i> :	(ША П; 95);
И настаде <i>џресак</i> // и крвава <i>џрка</i>	(РМ П; 123);
Ил' то ужас <i>прича</i> , // разум да се <i>мрачи</i> ,	(ПВ П; 209).

б) Почетак и крај стиха; врста *симџлохној анаграма*:

Бескрајне су наше среће <i>небројане</i> ,	(ДЈ П, 173);
<i>Дане</i> првих снова, љубави и <i>наде</i>	(ПС П, 144);
„Ој, <i>Мораво</i> , моје село <i>равно</i> !“	(ША П, 154);
<i>Сайрвен</i> и <i>сможден</i> , у очима <i>сџрава</i> –	(РМ П, 88);
' <i>Ладан</i> остатак снаге мојих <i>дана</i> ,	(ПВ П, 108).

3.2. *Композициони анаграм у два и више суседних стихова.* Ова категорија је посебно изражена у поезији српских модерниста, али више разноврсношћу него бројношћу. Неки типови су присутни код свих

анализираних песника, а неки само у појединачним случајевима код појединих песника. Оваква врста анаграма може се условно назвати *џрсџенасџи анаграм*.

И опет се зачу из топола <i>сџари</i> ,	
Сва долина <i>сџрахом</i> // испунити се једним,	(ДЈ П, 102);
И источну радост, и љубав, и <i>сџрасти</i>	
Господара <i>сџарих</i> // поносне Алхамбре	(ПС П, 126);

9) Термине као што су: *леонински*, *симџлохни*, *еџифорски*, *џрсџенасџи анаграм* успоставили смо према терминима – *леонинска рима*, *рима симџлоха*, *еџифорска рима*, *џрсџен рима* (исп. Чаркић 2001).

Гвозденијех врата разбили смо *браве*,
 И побили *барјак* // на бедеме стрме! (ША П, 157);
 Што последњи бесте. У крвавој *сйрави*,
 Када труло *царсйво* // оружја се маша, (РМ П, 123);
 Свој Вавилон – старе *дане*
 И све *наде* – // затрпане (ПВ П, 170).

316

3.3. *Композиторни анаграм у два и више сйихова на дисйанци*. Оваква анаграмирања су веома ретка у поезији српских модерниста. Нађу се тек у понеком појединачном примеру.

а) На крају првог и почетку другог по-
 лустиха; врста *йрсйенасйои анаграма*:

На сахрани маја била је и она;
 Саранила *дане* // цвећа и младости
 И са њима венце, и своје радости,
 И све што је била // *њена* васиона
 (ПВ П, 54).

б) На две клаузуле; врста *ейифорској анаграма*:

И плаве мисли, и све оне пруге
 Велике среће; она живи *дане*
 Што човек каткад у часима туге
 Прозире, али лика им не *знаде*.
 Животом драга, док нас не саране,
 Грех и кајање руше нас и дижу,
 (ПВ П, 80).

4. *Семантичко-сйилске особености анаграма*. Када су у питању семантичко-стилске особености анаграма, њих је могуће анализирати са више аспеката. Пошто оваква истраживања, колико је

нама познато, нису вршена, покушаћемо да укажемо на неке њихове основне карактеристике, које нам сугерише одабрани материјал. Наше полазиште садржи формални приступ значењу (Wierzbicka 1971), јер се ради о поетском тексту у којем форма доживљава посебан вид семантизације. Имајући у виду специфичан (поетски) контекст и специфичне (анаграмске = звуковне) конструкције, семантичко-стилске особености анаграма треба посматрати у оквиру лексичке кореспонденције.

Да би се остварила планирана анализа, нужно је, прво, да се одреди шта садрже формалне особености анаграма. Нама се чини да се оне састоје у накнадном успостављању непосредног контакта између израза и садржаја, између ознаке и означеног, између звучања и значења – чиме се остварују сложени поетски знаци¹⁰⁾. Настале лексичко-семантичке структуре производе више типова поетских знакова, у којима се на различите начине успоставља однос ознаке и означеног¹¹⁾, што ствара друкчије могућности семантизације, где се прилично често јавља асиметрија између значења речи и њеног контекстуалног смисла (Ковтунова 1983: 89). Ову појаву посматраћемо у оквиру потпуног, делимичног и привидног анаграма.

10) О појму *сложеној йоейској знака* читалац се може *информисати* на више места у књизи *Фоносйилисйика сйиха* (Чаркић 1995: 166, 176, 192, 195, 200–201).

11) Према речима Карцевског „ми непрестано транспонујемо, употребљавамо пренесено семантичко значење знака... Но ми почињемо примећивати то тада када је разлика између адекватног (обичног) и привидног значења знака велика да код нас производи одређени утисак“ (Карцевский 1965: 88).

4.1. *Пошћуни анаграм*. На нивоу потпуног анаграма две и више лексичких јединица преко формалних елемената (поновљене гласовне секвенце) накнадно су доведене у непосредни контакт и тиме са плана израза преведене на план садржаја. Међутим, семантизација формалних обележја не условљава промену односа ознаке и означеног у оквиру једног језичког знака. Заправо, језички знаци, у овом случају, остају стабилни, јер нису изведени из стања језичког аутоматизма.

Ипак, неке промене се дешавају у поетским контекстима. Наиме, промена формалних обележја једног знака, како нам показују примери анаграма, неминовно условљава промену његовог садржаја. У том смислу издвојили смо три различита случаја.

4.1.1. Променом форме једне речи настала је нова реч која има властито значење. Овде је важно то да речи које улазе у анаграмску структуру у поетском тексту не мењају своја речничка значења.

317

- (1) Моји су очеви из онијех страна
Гдје мотика звони и гдје крсна бије;
Гдје зној с чела капље и гдје рало рије,
И тврде се груде *дробе* испод брана...

Моји су очеви из колиба *груби*,
Гдје се гусле чују, приповјести, бајке,
Гдјено дјецу уче просте, *добре* мајке
Кам рођени како брани се и љуби...
(ША П, 164).

- (2) Сад немам више оне *стиаре* плиме
За бол и љубав; нити данас *расије*
Цвеће слободе и осећај зиме,
Као ни жеља за јесен и ласте.
Сад немам више оне *стиаре* плиме
(ПВ П, 110).

У примеру (1) преметањем гласова у лексеми *дробе* (= **дробити** = *сипниши*, *мрвиши*, *кидаши* у *честице*, *делиће*)¹²⁾ настала је нова реч *добре*, која има властито значење (= **добар** = *који је благе, човекољубиве нарави, који не чини зло, човечан, њлеменији, њредусрећљив*), значење које се ни у ком случају не може довести у везу са семантичким потенцијалом прве речи. Одређена гласовна (формална) подудар-

ност двеју речи има за циљ да посебно истакне њихову појмовну различитост – сличност ознака истиче различитост означених, као и појмовну различитост оних означених уз које стоје („*ишгде се ируде* – ипак – *дробе*“; „*иросије*, – али – *добре мајке*“), чиме се указује на важну семантичко-стилску улогу овог сложеног поетског знака у поетском контексту. У примеру (2) делује скоро истоветна појава:

12) Све дефиниције значења речи у заградама исписане курзивом преузимају се из двају речника српског језика (Речник САНУ 1959–2001; Речник Матице српске 1967–1976).

анаграмску структуру чине глаголска реч (*расије*) и придевска реч (*сијаре*), с тим што је придев *сијаре* поновљен услед понављања ширег контекста. Иначе, цео текст строфе је антонимијски интониран (*дол – љубав, цвеће – зима, жеља – јесен*). У овако структурираном контексту два анаграмска елемента немају антонимијски однос, пре би се могло рећи да задржавају своја основна лексичка значења (**стар** = *који је био у прошлости, некадашњи*; **расти** = *постизајати већи, виши*).

4.1.2. Променом форме речи *дана* (која има и свој властити садржај = *време од изласка до заласка Сунца*) у нову форму *нада* добија се нова реч, нови језички знак са потпуно друкчијом семантиком (= *исичкико сијање у коме се с вером очекује да ће се исцунити нешто радосно, пријатно*). Овакав пут нове формализације и нове семантизације указује на језичко стварање, где се ограниченим бројем формалних елемената (гласова) у друкчијем поретку стварају нове форме са новим значењима. Али када се са језичког пређе на поетско стварање, онда се ове две лексеме могу посматрати као сложени поетски знак, у којем оне губе своју и формалну и значењску самосталност, јер се стапају у један сложени знак чија је семантика негде између двају значења простих знакова. Према лексичком значењу семантика насталог сложеног знака (*нада – дана*) требало би да има позитивне конотације. Међутим обе речи у поетском контексту имају супротно значење у односу на њихова лексичка.

Јер, верујте ми, свет је мрак ћелије,
Где чашу *нада* отров прелије
У трци *дана*, у лутању том;
И свет је греха и разврата дом,

13) О појму *енантиоосемије* (*энантиоосемия*) види више код И. Буркханова (Буркханов 1995: 184–185).

Где влада лупеш, или блудница;
И свет је тешка страшна лудница,
И болница, и тамница за робље,
И тужно, вечно, прекопано гробље
(ПС П, 195).

У поетском контексту интонираном тамним тоновима доминирају речи, појмови негативне конотације: *ћелија, оћиров, ћрех, разврати, луйеш, блудница, лудница, болница, тамница, робље, ћробље*, где речи *нада* и *дан* такође, реализују негативне семантичке компоненте. Зато је и дошло до анаграмског структурирања овог сложеног знака како би се посебно истакла и нагласила промена семантичког садржаја речи које улазе у његов састав. Оваква промена значења у контексту до супротног основном значењу лексеме, позната је као појава *енантиоосемије*.¹³⁾

И у другој анаграмској структури насталој од истих речи *дане – наде*, али употребљеној у другом контексту и од другог песника, наилазимо на скоро истоветну појаву промене значења.

Ето суза баш никако!
А радо бих ја оплак'о
Свој Вавилон – старе *дане*
И све *наде* – затрпане
Са животом; али тако
Суза нема баш никако
(ПВ П, 170).

И у овој строфи узетој из поезије В. Петковића *дани* и *наде* не реализују основна значења, него одражавају општу семантику контекста која садржи негативне конотације: *дани* су *сијари* (поступак персонификације); *наде* *затрпане* (поступак превођења из апстрактног садржаја у конкретно).

4.1.3. Само у једном случају, у оквиру потпуних анаграма, нашао се палиндром са структуром огледала. Интересантност оваквог модела лежи у односу ознаке и означеног у оквиру језичког знака. Могућност читања речи и слева удесно и сдесна улево ствара услове за постојање двају ознака и двају означених у оквиру једног језичког знака¹⁴⁾: *но* читано слева удесно представља *сујројни везник*, а читано здесна улево постаје нова реч: *он* – која представља личну заменицу трећег лица једине. Обрнута је ситуација ако се у разматрање узме лексема *он*. Комплетни анаграм није ништа друго до његов стварни садржај виђен у огледалу. Сам појам огледала означава појаву обнаженог поступка ради сагледавања формално-семантичке суштине овог анаграма¹⁵⁾.

Но он за мене сада значи
Тај неумитни живот што се
Никада јоште не помрачи
И који мутне струке носе
(РМ П, 37).

У овако структурираном контексту анаграм палиндромске структуре *но он*

(1) *И да ће нас вечно страшна прошлост наша*
У немире ноћи да тргне и сети,
Као звекет ланца старог робијаша
(ДЈ П1, 82).

има за циљ да посебно нагласи неочекивану супротност везану за појам на који се та супротност односи, чиме се остварује стилистичка вредност момента превареног очекивања.

4.2. *Делимични анаграм*. На нивоу делимичног анаграма кореспонденција се успоставља између дела и целине па услед тога семантизација формалних обележја условљава промену односа ознаке и означеног у оквиру једног језичког знака. Заправо, језички знаци, у овом случају, не остају стабилни, јер су изведени из стања језичког аутоматизма проузрокованог сложеностју формалних односа. То упућује на продукцију нових значења у поетским контекстима. Наиме, довођењем двају и више простих језичких знакова преко заједничких формалних обележја у непосредни контакт ствара се одређени семантички однос међу њима, који може бити тројак.

4.2.1. Променом дела форме једне речи настаје гласовни склоп који достиже ниво новог језичког знака. Услед тога проистиче сложени поетски знак од две ознаке и два означена.

14) Двострукоост знака Ф. де Сосир види на други начин: „Означеник, да то изразимо једном таутологијом, не постоји ван свог односа са означитељем – ни пре, ни после, ни на неком другом месту; означитељ и означеник бивају остварени независно један од другог. Означитељ без означеника је тек предмет, он *јесће* али не *значи*; означеник без означитеља је неизрецив, незамислив, чак непостојећи. Однос значења је, у извесном смислу, супротан идентичности са самим собом; знак је уједно ознака и одсуство; он је изворно двострук“ (Сосир 1977: 175).

15) Овакав однос ознаке и означеног изазива чисто семантички, а не стилистички ефекат, а особина је, пре свега, поетског текста, у којем се постиже одређена експресивност. На овај начин се развија контекстуална полисемија, што доприноси семантичкој кондензацији и смисаоној дубини поетског текста.

(2) Хтео бих једну ноћ венчано белу,
Провидну, *свећилу*, сву у месечини,
Да неземаљски изглед да́ твом *ћелу*,
И свакој ствари, и да ми се чини
(РМ П, 74).

320

У примеру (1) два језичка знака: *сћирашна* и *наша* ступају у формално-корелативне односе понављањем гласовне секвенце *наша* (која истовремено означава и облик присвојне заменице у српском језику), која је анаграмским преструктурирањем гласова добила форму *-ашна* у лексеми *сћирашна*, чиме је остварено *рејресивно анаграмирање*¹⁶⁾. Истоветну појаву срећемо и у примеру (2), где је језички знак *ћело* (*ћелу*) анаграмским преметањем добио форму *-ећилу*, која је ушла у формални састав језичког знака *свећилу*. Тако су два језичка знака ступила у посебне формално-семантичке односе само у датим контекстима. Може се поставити хипотетичко питање: у чему је специфичност оваквог анаграмирања? Суштина његова састоји се у накнадном повезивању двају језичких знакова (који нису у непосредном синтаксичком односу) да би се указало на њихову посебну семантичко-стилистичку вредност. Поред тога, њихов формално-структурни однос открива по-

тенцијалне могућности језичких знакова да се из њихове форме могу извести и друге ознаке за друге означене. Све ове појаве указују на путеве језичког стварања, односно умножавања језичких знакова. Из реченог следи да поступци регресивног анаграмирања (*сћирашна* – *наша*; *свећилу* – *ћелу*) показују да први, примарни језички знак (*сћирашна*, *свећилу*) у својој структури (ознаци) садржи још једну ознаку (*ашна*, *ећилу*), која је прикривена, латентна, али се она одређеним преструктурирањем може превести у већ познат језички знак (*наша*, *ћелу*). Песник то у даљем тексту и остварује употребом језичких знакова *наша* и *ћелу*. Цео овај поступак представља својеврсну игру форме и садржаја (ознаке и означеног), звучања и значења.

4.2.2. Променом дела форме једне речи настаје гласовни склоп који достиже ниво новог језичког знака. Тако се формира сложени поетски знак од три ознаке и три означеника.

(1) Јер далеко тамо хаос је кржави
За слободу и за ропство, који хуји,
И урла и бесни у свеопштој *сћраву*
У орканској *вајри*, страсти и олуји
(ПС П, 145).

16) Наравно, постоји и *рејресивно анаграмирање*:
Што је најцрње за овај мах,
То је што немам ни мало моћи.
Тол'ко сам мали да ме је страх:
Живим сарањен као у *ноћи*,
Ах, ти *моћни* људи из овога века.
Више немам куда, умирем без лека
(ПВ П, 234).

(2) И плаве мисли, и све оне пруге
 Велике среће; она живи *дане*
 Што човек каткад у часима туге
 Прозире, али лика им не *знаде*.
 Животом драга, док нас не саране,
 Грех и кајање руше нас и дижу,
 (пв п, 80).

У примеру (1) прогресивним анаграмирањем настао је сложени поетски знак, чија структура садржи три ознаке и три означена (*сѝрави* – *ваѝри* – *ѝрави*). Готово истоветна је појава и у примеру (2), с том разликом што је овде у питању регресивно анаграмирање. Сложени поетски знак од наизглед два знака (*дане* – *знаде*) садржи три: три ознаке и три означена (*дане* – *знаде* – *наде*). И у једном и другом примеру откривени прости знаци (њих шест) регуларно функционишу у савременом српском језику. Овакви анаграмски поступци, на очигледан начин, говоре о језичком стварању, о лексичком умножавању, о настајању нових језичких знакова, о формално-семантичком удвостручавању, где наизглед један језички знак, у својој структури, поседује још један језички знак (ознаку и означено). Тако језички знак, у одређеном поетском контек-

сту, поступком анаграмирања (преметања гласова или слогова) добија два ентитета (две ознаке и два означена): *сѝрави* = *сѝрави* и *ѝрави*; *знаде* = *знаде* и *наде*. Међутим, ови језички знаци не би били то што јесу да поступак анаграмирања под утицајем одговарајућег поетског дискурса није произвео други језички знак који делује као осамостаљени ентитет. Али, ентитет са упућивачком функцијом, која има за циљ да укаже на двострукост форме и садржаја другог анаграмског елемента. Такав језички знак постаје посебно семантичко-стилски истакнут у поетском контексту.

4.2.3. Променом форме једне речи стварају се троструке и вишеструке везе у којима су обједињена два анаграмска поступка. Тиме настаје сложени поетски знак од неколико ознака и неколико означених.

Хоћу моја љубав, кад све једном *падне*,
 да у теби умре, као у *дан* сиви
 Што мре грмен ружа: мирис који *дадне*,
 То је болна душа која га *надживи*
 (ДЈ п1, 160).

У анализираном тексту анаграмска структура је настала обједињавањем двају поступака, обухвативши четири различита језичка знака (*ѝадне* – *дан* – *дадне* – *надживи*). Централно место у овако конципираној структури заузима лексема *дан* јер свим својим гласовним потенцијалом учествује у конституисању анаграма.

4.3. *Привидни анаграм*. На нивоу привидног анаграма лексичка кореспонденција се успоставља између делова језичких знакова, што условљава промену односа ознаке и означеног у оквиру једног језичког знака. У овом случају сви језички знаци који улазе у анаграмску структуру остварују простор у којем обавезно

настаје нова ознака и ново означено. Ово је само још једна потврда да анаграмске структуре имају основну улогу да, стварајући нове форме производе и нова значења, која су једино везана за поетски текст. Када је у питању привидни анаграм, понављање заједничког формалног елемента у два и више језичких знакова ствара међу њима одређени семантички однос, који може бити тројак.

322

(1) Гвозденијех *врата* разбили смо *браве*,
И побили барјак на бедеме *стрме!*
По вољи алаха, јутрос, мрки *лаве*,
Врхови Ловћена *побједама* грме
(ША П, 157).

(2) Ја сам био сведок при судару *раса*
И видео снагу која рађа *дела:*
Планине и воде, вароши и села
Привуче загрљај огромних *таласа*,
Пренесећи *цвеће славе* и ужаса
(ПВ П, 136).

У примеру (1) поновљена гласовна секвенца анаграмски структурирана (*вра – рав*) условила је формално приближавање двају језичких знакова који нису у блиској синтаксичкој вези, али су зато у блиској логичкој вези: *враиџа : брава*. У примеру (2) истоветном гласовном секвенцом анаграмске структуре (*лас – сла*) два језичка знака су ступила у непосредни контакт да би се истакла њихова значењска супротстављеност у контексту. Оно што је важно истаћи за оваква анаграмска структурирања јесте то да она, условно речено, не репродукују (не умножавају,

4.3.1. У првом случају, у двострукој анаграмској вези, два језичка знака доведена у непосредни контакт преко понављања истоветне гласовне секвенце, остају у оквирима успостављених односа ознаке и означеног. Друкчије речено, статус ознаке и означеног је непромењен, исти је као у природном језику.

нити преображавају) нове језичке знакове, не доприносе семантичком обогаћењу контекста, него имају чисто стилску функцију да истакну, нагласе поједине речи дајући им већу вредност од оне коју имају у природном језику.

4.3.2. У другом случају, у двострукој анаграмској вези, два језичка знака доведена у непосредни контакт преко заједничког формалног елемента производе још један знак (једну ознаку и једно означено), који реално функционише у српском језику.

(1) Ти си као звезда једног јутра *славе*,
А у мени оста као *црна рана*;
Ти си триста *врела* што брује и *плаве* –
Да сва буду једна суза *отрована*
(ДЈ П1, 166).

- (2) Некад је сенка старости падала
 На моју младост, чисту срећу моју,
 Док сад прошла младост, баца сенку своју,
 Да би ми старост тугу задала
 (ПС П, 149).

У оба наведена примера срећемо готово истоветну појаву. Анаграмске структуре су настале од речи које се као зависне синтагме налазе у непосредном синтаксичком контакту (*црна рана; нека сенка*). Разлика је само у томе што је у примеру (1) остварена прогресивна, а у примеру (2) регресивна анаграмска структура. У примеру (1) двоструки анаграм *црна – рана* указује на још један језички знак уграђен у формалну структуру другог анаграмског елемента (*рана*), а то је реч *ран*. И реч *рана* и реч *ран* постоје у српском језику, и свака од њих има властито значење: **рана** = фиг. оно *што изазива болно њихово осећање* (*штета, увреда, несрећа, страв, брига*); **ран** (рани) = *који дива, који се дешава, који настаје рано* (*ујутро, у почетку јутра*). У примеру (2) анаграм *некад – сенка*, такође, указује на присуство трећег језичког знака (*нека*) садржаног у формалној структури речи

некад. Оба ова језичка знака улазе у лексички фонд српског језика: **некад** (некада) прилог = *пре, у раније време, давно*; **нека** (неки) заменица = *неодређено који, неодређено какав; један извесан; било који, ма који*. Ако упоредимо значења *ране* и *рано*, те *некад* и *нека*, лако се можемо уверити да не постоји семантичка сличност међу њима. Међутим, оваква поступак анаграмирања имао је за циљ да посебно нагласи лексеме *рана* и *некад* и укаже на њихов значај у поетском контексту.

4.3.3. У трећем случају, у троструким анаграмским везама, три језичка знака доведена у непосредни контакт преко заједничког формалног елемента понашају се двојако: (1) или указују на присуство још неког знака који улази у лексички фонд српског језика (семантички аспект); (2) или служе за накнадно истицање активираних језичких знакова (стилистички аспект).

- (1) Али ће, драга, друго време доћи,
 И остаће ми, *кад дан један* гране,
 Од те блажене и чедне три ноћи
 Три разјапљене, ко ноћ црне, ране...
 (РМ П, 51).

- (2)– Кад помислим, драга, да ће доћи време
 Кад за мене неће постојати жена,
 Кад ће чула моја да занеме,
 И страсти да прођу као дим и пена,
 (РМ П, 60).

У примеру (1) активирани су три језичка знака: *кад, дан, један*. Пошто главни састав анаграма сугерише два нова

знака: **ад** (= *подземни свет, њако*) и **да** (= *речца којом се изриче њошвага, одобравање или везник у зависним реченицама*).

Овим се од три језичка знака поступком анаграмирања ствара структура од пет односно шест језичких знакова. Овакав сложени поетски знак има веома богат семантичко-стилски потенцијал, који доприноси повећању количине значења поетског контекста. У примеру (2) такође су активирана три језичка знака: *жена*, *занеме*, *јена*, где није дошло до лексичког умножавања. Зато је семантичко-стилска

функција овакве анаграмске структуре нешто мањег потенцијала. Њена основна функција је да анаграмским структурирањем међусобно повеже два типа римовања (*време – занеме; жена – јена*) и укаже на важност речи *жена*, која стоји на месту преламања (укрштања) двају римованих сагласја, чиме се она поставља у информативни центар не само наведене строфе него и целе песме.

324

summary

Σ On some properties of anagrams in the poetry of Serbian modernists

In this article on the material of Serbian modernists' poetry, the author has tried to determine the formal-structural, contextual-structural, compositional and semantic-stylistic properties of anagrams. As this *sound figure* has not been specially examined before, we have confronted serious problems of purely terminological nature. It is therefore that we through our own efforts at analysis influenced by the chosen poetic context established many terminological determinants, which can be deemed conditional. Even in cases where there was a certain terminology, it was, in our opinion, neither scientific enough nor too precise, and thus we again made use of our own terms. As regards the formal-structural, contextual-structural and compositional properties of anagrams, our task was to recognize these elements in the appropriate context, to observe the ways of their realization and assign adequate terms to them. The reader will encounter the following terms: (1) on the formal-structural plane – *the complete, partial, apparent anagrams*; (2) on the contextual-structural plane – *the contact, distant, contact-distant, diffused anagrams*; (3) on the compositional plane – *the leonine, epistrophic, symploce, ring anagrams*. However, as regards the semantic-stylistic properties of anagrams, we were forced to seek our own routes of analysis. Our principle of formal approach to meaning is determined by the poetic text where the form gains a special meaning. Bearing in mind the specific (poetic) context and specific (anagrammatic = sound) structures, we observed the semantic-stylistic properties of anagrams in the context of lexical correspondence. In conducting the planned analysis, we first established the formal properties of anagrams. They imply a subsequent establishment of direct contact between expression and content, between the signifier and the signified, between sound and meaning, thus producing complex poetic symbols. Our research has shown that the resulting lexical-semantic structures produce several types of complex poetic symbols, in which the relation of the signifier and the signified is established in different ways, offering various options of their semantisation. We observed this phenomenon within the complete, partial and apparent anagrams. The above anagram structures in some cases reproduce, multiply, create new linguistic symbols and contribute to the semantic enrichment of the context; in other cases they have the stylistic function to lay emphasis on certain words giving them a value greater than in natural discourse; in the third group of cases the semantic and stylistic functions merge into one, thus stressing certain parts of the context and increasing its semantic potential.

Скраћенице и извори

- ДЈ ПП — Дучић 1971: **Дучић, Јован**. *Песме, О јесницима*. – Нови Сад – Београд: „Матица српска“ – „Српска књижевна задруга“. – 337 с.
- ПС П — Пандуровић 1969: **Пандуровић, Сима**. *Песме*. – Нови Сад – Београд: Нови Сад – Београд: „Матица српска“ – „Српска књижевна задруга“. – 230 с.
- ПВ П — Петковић 1970: **Петковић, Владислав Дис**. *Песме*. – Нови Сад – Београд: „Матица српска“ – „Српска књижевна задруга“. – 246 с.
- РМ П — Ракић 1970: **Ракић, Милан**. *Песме*. – Нови Сад – Београд: „Матица српска“ – „Српска књижевна задруга“. – 185 с.
- ША П — Шантић 1971: **Шантић, Алекса**. *Песме*. Нови Сад – Београд: Нови Сад – Београд: „Матица српска“ – „Српска књижевна задруга“. – 195 с.

325

Литература:

- Академијин речник 1959–2001: *Речник српској књижевној и народној језика*. – Београд: „Српска академија наука и уметности“; „Институт за српски језик САНУ“.
- Бурханов 1995: **Бурханов И**. *Учебниј словарь системы понятий лингвистической семантики*. – Rzeszów: „Wydawnictwo Wyższej szkoły pedagogicznej“. – 222 s.
- Wierzbicka 1971: **Wierzbicka А**. *Metatekst w tekste*. – In: О spoјności tekstu. – Wrocław: „Ossolineum“. – S. 105–121.
- Вуковић 2001: **Вуковић Ј**. (приказ), *Тајне и чари стиховној анаграма*, Момир Пауновић: Стиховни анаграм и његове варијације, Панчево. – In: „Свеске“, бр. 59/61. – Панчево. – С. 153–155.
- Живковић 1985: **Живковић Д**. (ред.), *Речник књижевних термина*. – Београд: „Нолит“. – 896 с.
- Зима 1988: **Зима Л**. *Фијуре у нашем народном јесничиву*. – Загреб: „Глобус“. – 342 с.
- Карцевский 1965: **Карцевский С**. *Об асимметричном дуализме лингвистического знака*. – In: В. А. Звегинцев. *История языкознания XIX–XX вв. в очерках и извлечениях*, ч. II. – Москва.
- Квятковский 1966: **Квятковский А**. *Поэтический словарь*. – Москва: «Советская Энциклопедия» – 376 с.
- Ковтунова 1983: **Ковтунова И. И**. *Асимметричный дуализм языкового знака в поэтической речи*. – In: Проблемы структурной лингвистики. – Москва: „Наука“. – С. 87–108.
- Матићин речник 1967–1976: *Речник српској књижевној језика*. – Нови Сад: „Матица српска“.
- Пауновић 2001: **Пауновић М**. *Стиховни анаграм и његове варијације*. – Панчево: Књижара „Прота Васа“. – 180 с.
- Симеон 1969: **Симеон Р**. *Енциклопедијски рјечник лингвистичких назива 1*. – Загреб: „Матица хрватска“. – 1012 с.
- Сосир 1977: **Сосир Фердинанд де**. *Ојшћа лингвистика*, – Београд: Нолит. – 336 с.
- Тимофеев; Тураев 1974: **Тимофеев Л. И., Тураев С. В**. 1974, *Словарь литературоведческих терминов*. – Москва: „Просвещение“. – 510 с.
- Топоров 1987: **Топоров В. Н**. *К исследованию анаграмматических структур (анализы)*. – Исследования по структуре текста. – Москва: „Наука“. – С. 193–238.
- Чаркић 1995: **Чаркић М. Ж**. *Фоностилистика стиха*. Београд: „Научна књига“. – 250 с.
- Чаркић 2001: **Чаркић М. Ж**. *Појмовник риме*. – Београд – Бањалука: „Институт за српски језик САНУ“; „Филозофски факултет“. – 278 с.
- Шантек 1975: **Шантек М**. *Зајонейке, анаграм и иалиндром*. – Бјеловар: „Чвор“. – 93 с.

Систа 2004